

HORVÁTH BARNABÁS

Egy újrafelfedezésre méltó életmű nyomában. 100 éve született Sugár Rezső zeneszerző

2019 októberében ünnepeltük Sugár Rezső (1919–1988) Kossuth-, Erkel- és Bartók-Pásztor-díjas zeneszerző születésének 100. évfordulóját. Életműve a halála óta eltelt időszakban abban a sorsban osztozott, mint sok más, a 20. század első két évtizedében született pályatársáé: Bartók és Kodály örökbecsű alkotásai és a század folyamán később született – részben még ma is élő és alkotó – zeneszerzők műveinek árnyékában várja az újrafelfedezést. Születésének centenáriuma mellett életművének ez a viszonylagos elfeledettsége is arra ösztönzött, hogy jelen előadással (írásommal) kissé ráiránytsam ismét a figyelmet időtálló, szakmailag kikezdetlen alkotásaira. Kutatásom során – ahogy az idő haladt – egyre jobban rácsodálkoztam darabjainak míves voltára, zenéjének ma is frissnek ható elemeire, stílusának végig következetes, egyenletes vonalú fejlődésére. Úgy találtam, hogy legutolsó korszakának művei semmivel se kevésbé érdekesek, mint ifjúkori alkotásai, sőt, ha lehet, még izgalmasabbak is. Elsősorban azért, mert a kodályi, bartóki örökséget – amelyből iskoláztatása folytán kinőtt saját, egyéni stílus – sikerrel ötvözte a 60-as 70-es évek új életérzéseivel és zenei irányzataival, semmit sem feladva korábbi zenei eszményeiből és megőrizve műveiben a megkomponáltság mesteri fokát. Szükségesnek tartom, hogy a mai fiatalabb zenész és pedagógus generációk is megismerjék nevét és életművének legfontosabb darabjait.

1. Élete

Sugár Rezső Budapesten született 1919. október 9-én. Édesapja Sugár Jenő egyházkarnagy volt. Zenei tanulmányait a Nemzeti Zenedében (1930–33) kezdte, majd a Fővárosi Zeneanfolyamok (1933–35), illetve a Felsőbb Zeneiskola (1935–37) növendéke volt zongora szakon. A zeneszerzés iránt 16 éves kora körül kezdett komolyabban érdeklődni. Ebben közrejátszhatott az is, hogy a ciszterci Budai Szent Imre Gimnáziumban – amelynek 1929-től 1937-ig volt a diákja – olyan neves tanárai voltak, mint például Rajeczky Benjamin. Rajeczky éneket tanított és énekkart vezetett az iskolában. Sugár az énekar tagjaként megismerkedhetett a zeneirodalom jeles alkotásaival, köztük például Bartók és Kodály karműveivel is. Érettségi vizsgáinak letétele után egyidejűleg kezdte meg tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetemen és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola zeneszerzés, valamint iskolai ének-, és zenetanárképző szakán. Zeneszerzés tanára 1937–40 között Kodály Zoltán, majd – Kodály nyugállományba vonulása után – 1940-től 1942-ig Siklós Albert volt. Zeneszerzői és karvezetői diplomáinak kézhezvétele után különféle fővárosi intézményekben tanított. Először a Szent István és a Szent Imre gimnáziumban, a Váli úti Polgári Iskolában, majd a Felsőbb Zeneiskolában. A háború éveiben 1943 nyarán népdalokat gyűjtött, illetve katonai szolgálatot teljesített. 1949-től 1966-ig a mai Bartók Béla Zeneművészeti Gyakorló Szakgimnázium – akkori nevén: Állami Konzervatórium – zeneszerzés tanára volt. Ezután

két éven át a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Zenetanárképző Intézetében oktatott, majd 1968-tól 1979-es nyugállományba vonulásáig a Zeneakadémia zeneszerzés tanszakának vezetője és professzora volt.

2. Zeneszerzői munkássága

E rövid tanulmány keretei között természetesen nem vállalkozhatunk arra, hogy Sugár Rezső tekintélyes életművét – akár csak vázlatosan is – bemutassuk, ezért csak kiragadott példák, nyilatkozatok villanófényében próbálunk betekinteni ebbe az igazán izgalmas zeneszerzői műhelybe. Minthogy Kodály zeneszerzői iskolájából jött, első művei – melyek főleg kamarazenei alkotások voltak – a kodályi nyelvet beszélik. Az 50-es évek második felétől kezdve aztán lassú és folyamatos változás kezdődött zenei nyelvezetében. Folytonosan formálódó, alakuló, gazdagodó stílusa fokozatosan olvasztotta magába az újabb és újabb őt ért zenei hatásokat – t. k. az úgynevezett új bécsi iskola, a 60-as évek avantgarde zenei irányzatainak hatását –, mígnem a 70-es évek legelejére előttünk áll teljes komplexitásában művésze. Így fogalmazza ezt meg Mindszenty Zsuzsánna, aki doktori disszertációját Sugár Rezső karművészetéről írta:

„Sugár művészete a régi és az új individuális ötvözete, a tradíciók megtartása, illetve a fejlődés, az új zeneszerzői út keresése. Ezt a kettősséget zeneszerzői működése kezdetétől egészen az utolsó műig megtaláljuk (...)”¹

Úgy vélem, Sugár azon kevés zeneszerző közé tartozik, aki életműve legizgalmasabb darabjait alkotópályájának utolsó periódusában írta. Az 1981-ben elkészült Savonarola című oratóriumát tekintette főművének.² Zeneszerzői habitusa így foglalható össze:

„Sugár nem tartozott a 20. század avantgarde zeneszerzői nemzedékéhez. Nemcsak műveivel, hanem minden nyilatkozatával is a hagyományok továbbélése és a mesterségbeli igényesség szükségességét hangsúlyozta és azt, hogy olyan zenei nyelvezetre van szükség, amelyet a hallgatók megértenek.”³

Rendkívül fontosnak tartotta, hogy az új zene semmiképpen ne veszítse el a kapcsolatot a közönséggel és az előadókkal. Így ír erről:

„(...) Ez az én problémám: hogyan lehet az újabb nyelvezethez kapcsolódva, a régi sémákat elhagyva olyan műveket írni, amelyeket azért a közönség követni tud. De nemcsak a közönségről és a művekről van szó, hanem az előadókról is. Ezért ismétlem szinte rögeszmésen a zenei köznyelv kialakításának szükségességét.”⁴

Mindezen bevezető gondolatok után próbáljuk meg vázlatosan áttekinteni életművének legfontosabb darabjait:

¹ Mindszenty Zs: *Sugár Rezső karművészete* DLA értekezés LFZE 2003 79. o.

² u.ott 80. o.

³ *Szekeres Kálmán–Sz. Farkas Márta: Sugár Rezső.* Budapest 2002 20. o.

⁴ Feuer Mária: *Zeneszerzésünk ma.* Sugár Rezső: Teremtünk zenei köznyelvet. *Élet és Irodalom* 1976. dec. 18. 13. o. idézi : Szekeres – Sz. Farkas: S. R. Budapest 2002 21. o.

Oratórikus művek

Hunyadi. Hősi ének 1951 – oratórium Romhányi József szövegére
Kőmíves Kelemen 1958 – ballada Romhányi József szövegére
Paraszi háború (Dózsa) 1977 – oratórium saját szövegre
Savonarola 1978–81 – oratórium saját szövegre

Az oratóriumok közül a Hősi ének hangzott el legtöbbször a szerző életében – és a halála óta eltelt időben is.⁵ A Kossuth-díját is ezért az alkotásáért érdemelte ki szerzője. A mű zenéje ma is kiállja az idő próbáját. Egynémely részlete a magyar zenetörténet legszebb lapjai közé tartozik. (Például a „Jöjj néma gyász” kezdetű szoprán ária.) A Kőmíves Kelemen című ballada a hatvanas években gyakran szerepelt a koncertműsorokban, az utóbbi évtizedekben azonban nem adták elő. A Paraszi háború összesen egy előadást ért meg. A Savonarola az ősbemutató óta néhányszor felcsendült ugyan, de jelentőségéhez mérten feltűnően ritkán játsszák. Nem csak Sugár életművében, de a 20. századi magyar zene történetében is jelentős alkotásnak érzem. A bemutató utáni zenekritika így ír a műről:

„Sugár Rezső impulzív és mindvégig erős sodrású művében modern és hatásos eszközöket használ, de nem akar versenyt futni a legújabb divatos irányzatokkal. A zenei anyag néhány prózaifektus kivételével pontosan megírt hangokból áll, az énekkari hangfűrtök is megkomponáltak (...) mindig a drámai kifejezés érdekében.”⁶

Színpadai művek, filmzenék, színházi kísérőzenék

Ibrahim története – daljáték 1955–56
A tenger lánya – táncjáték 1961

A tenger lánya című balett bemutatója 1963-ban az Állami Operaházban közös esten történt Stravinsky Tavaszi áldozatának magyarországi bemutatójával. Sugár művét 1966-ban a finnországi Tartuban is színpadra vitték. Talán érdemes lenne több évtized után újra színpadra állítani ezt a rejtőzködő művet! Fontosnak tartom megemlíteni, hogy Sugár Rezső több filmzenét is komponált és számos rádiójátékhoz, valamint színdarabhoz írt kísérőzenét. A filmzenék közül említést érdemel a *Mennek mendegélnék* című animációs filmhez írott zenéje (1975). A filmet Bleier Edit rendezte.

Zenekari művek

Divertimento vonószekarra 1949
Szvit zenekarra 1954
Concerto in memoriam Belae Bartók 1965
Metamorfosi per orchestra 1966
Partita per archi 1967
Sinfonia a variazione 1970
Epilógus 1973

⁵ Mindszenty 84. o.

⁶ Nagy Ferenc: „Bemutatók krónikája”, *Muzsika* 25/4 33.o.; idézi: Mindszenty 81. o.

A zenekarra írott művek jelentős műcsoportot képeznek Sugár Rezső életművében. Zene-kari termése több olyan alkotást is tartalmaz, mely véleményem szerint a 2. világháború utá-ni magyar szimfonikus zenekari irodalom időtálló, jelentékeny darabja. Példaként említe-ném a *Metamorfozis per orchestra*, a *Sinfonia a variazione*, és az *Epilógus* című darabokat.

Kamarazene

- Vonótrió 1942
- Szerenád két hegedűre és brácsára 1943
- Barokk szonatina 1946
- Szonáta hegedűre és zongorára 1946
- 2. vonósnyégyes 1950
- Frammenti musicali 1958
- Zongoranégyes 1959
- 3. vonósnyégyes

A kamarazenei művek közül a két vonósnyégyest és a Frammenti musicali-t emelném ki. Utóbbi fúvósötösrre és zongorára írott hat tételes szvit, melyet ma is gyakran tűznek műsorra az előadók. A szóló zongorára írt, korai Barokk szonatina a szerző első önálló hangvételi da-rabjai közé tartozik. A 3. vonósnyégyes a magyar vonósnyégyes-irodalom egyik rejtett ékköve.

Egyéb művei

A fentebb felsorolt műcsoportokon kívül mindenképpen említést érdemelnek még Sugár Rezső kórusra írott művei. Összesen 32 kórusdarabot számlál az oeuvre, melyek közül 16 vegyeskarra, 6 férfikarra, 10 pedig gyermek-, illetve nőikarra íródott.⁷ Legutolsó elkészült műve, a Láng (1984) is – Tóth Árpád versére – vegyeskarra készült. Kórusműveit sajnálatos módon igen ritkán éneklük napjainkban. Ennek oka részben az, hogy a művek kottájához sok esetben csak igen nehezen lehet hozzájutni. Sugár daltermése viszonylag csekély az eddig említett műcsoportokhoz viszonyítva, de így is említést érdemel a *Hat dal* (1954) és a *Kínai dalok* (1954–77) című ciklusa.

Pedagógiai és ifjúsági művek

Végül szót kell ejtenünk arról, milyen fontos volt Sugár Rezső számára, hogy az ifjúság és a zenét tanulók számára igényes műveket komponáljon. Műjegyzéke számos ifjúsági ze-nekari művet és pedagógiai művet tartalmaz, melyek tételes felsorolásától itt most helyszűke miatt el kell tekintenünk.

3. Műveinek utóélete, hatása

A Sugár Rezső halála óta eltelt mintegy 30 esztendőben műveinek játszottsága természetes-nek tekinthető módon csökkent, de nem szűnt meg teljesen. A Hungaroton hanglemezz-kiadó jóvoltából legjelentősebb művei megvásárolhatók CD lemezekben és az internetes vi-deómegosztókon is fellelhető jónéhány kompozíciója. (Kis szerencsével akár hagyományos,

⁷ Mindszenty 14. o.

mikrobarázdas lemezen is rábukkanhatunk egy-egy művére.) Darabjainak kottái azonban nem, vagy csak igen nehezen lelhetőek fel, s féltő, hogy a digitalizálás lázában a zenei könyvtárak is kiselejtezik még megmaradt partitúráit. Éppen ezért fontos lenne legalább a legjelentősebb műveinek kottáját megmenteni, illetve újra kiadni. Ami a művek élő zenei elhangzását illeti, a zeneiskolákban minden bizonnyal gyakran felcsendülnek az ifjúság számára írott kis darabjai, és a hangversenyéletben is fel-felbukkan időnként egy-egy műve. Mégsem mondhatjuk, hogy nincsen tennivalónk életművének újrafelfedezése érdekében. Szerencsére itt járnak közöttünk egykori zeneszerző tanítványai, akik az évek során jelentős és ismert zeneszerzőkké lettek. A teljesség igénye nélkül a tanítványok névsora: Dukay Barnabás, Kósa Gábor, Fehér György Miklós, Mártha István, Csemiczky Miklós, Reményi Attila. Sugár Rezső fia, Sugár Miklós is neves zeneszerző, menyee – Mindszenty Zsuzsánna, a KÓTA elnöke – pedig róla írta doktori disszertációját. A korabeli zenekritika, újságcikkek őrzik nyilatkozatait, művei bemutatóinak visszhangját, időpontját, helyszínét. 2002-ben a Mágus kiadó gondozásában monográfia látott napvilágot az életéről, melyben részletes műjegyzék is található.⁸ Dabas város zeneiskolája néhány éve felvette Sugár Rezső nevét. 2018-ban – halálának 30. évfordulóján – emlékkoncertet rendeztek Szegeden neves előadók közreműködésével. Születésének 100. évfordulóján, 2019. októberében pedig Budapesten, a Nádor teremben szintén hangversennyel emlékeztek rá. Egykori munkahelye, a Bartók Béla Zeneművészeti Gyakorló Szakgimnázium 2019 tavaszán Sugár Rezső Zeneszerzőversenyt hirdetett fiatal zeneszerző növendékek számára. A verseny zsűrijében a zeneszerző fia, Sugár Miklós is helyet foglalt. Jelen dolgozattal is az volt a célunk, hogy felhívjuk a jövő generációk figyelmét Sugár Rezső jelentékeny életművére.

⁸ A monográfia szerzői: Szekeres Kálmán és Sz. Farkas Márta.